

TỪ
TƠ LỤA
ĐẾN
SILICON

FROM SILK TO SILICON

CÂU CHUYỆN VỀ TOÀN CẦU HÓA
THÔNG QUA MƯỜI CUỘC ĐỜI LẠ THƯỜNG

JEFFREY E. GARTEN

Nguyễn Tuấn Việt *dịch*

NHÀ XUẤT BẢN TRẺ

TỪ
TƠ LỤA
ĐẾN
SILICON

FROM SILK TO SILICON

CÂU CHUYỆN VỀ TOÀN CẦU HÓA
THÔNG QUA MƯỜI CUỘC ĐỜI LẠ THƯỜNG

JEFFREY E. GARTEN

Nguyễn Tuấn Việt *dịch*

NHÀ XUẤT BẢN TRẺ

LỜI NHÀ XUẤT BẢN

Trên tay bạn là một cuốn sách hấp dẫn, và có thể một số bạn sẽ không buông nó xuống cho đến khi đọc đến dòng cuối cùng.

Cuốn sách viết về toàn cầu hóa... Vâng, nhưng xin bạn đừng vội thất vọng (người ta cứ lái nhái suốt về đề tài này, mà chỉ toàn là một mớ lí luận, phải không bạn?) vì hai lí do sau đây:

Thứ nhất, tác giả đã chọn được một cách tiếp cận độc đáo và thông minh để luận bàn về toàn cầu hóa: thông qua cuộc đời của mười nhân vật nổi bật trong lịch sử. Bạn biết rồi đấy, đời người thì luôn đầy ắp những khát vọng, trăn trở, nỗi niềm, vinh quang, cay đắng... tức tất cả những yếu tố tạo nên kịch tính, vẻ đẹp và sự duyên dáng cho một đề tài khô khan.

Thứ hai, chưa bao giờ toàn cầu hóa lại là câu chuyện mang tính thời sự như lúc này, khi mà phong trào chống toàn cầu hóa đang dâng cao. Nước Anh đã rút khỏi Liên minh châu Âu; nước Mĩ hình như muốn quay lại thời kì biệt lập. Khắp nơi, người ta dựng lên những hàng rào ngăn chặn người nhập cư. Khắp nơi, người ta bo bo giữ lấy lợi ích riêng.

Liệu có phải là sự sụp đổ của toàn cầu hóa? Bất chấp những thách thức mới, tác giả vẫn tìm cách chứng minh toàn cầu hóa là một quá trình không thể đảo ngược; và những bước lùi hiện này chỉ là sự điều chỉnh cần thiết cho các bước tiến tương lai. Điều này có ý nghĩa rất lớn, vì ít ra nó giúp chúng ta yên tâm hơn, bớt đi sự hoang mang trong thế giới đầy rẫy những đổi thay và bất trắc hiện nay.

Liên quan đến các khía cạnh “kỹ thuật”, chúng tôi thiển nghĩ cần nhấn mạnh một vài vấn đề sau đây: như chính tác giả thừa nhận, việc chọn ra mười nhân vật là do chủ quan của riêng ông. Vài bạn đọc chúng ta có thể muốn rút khỏi danh sách (hay bổ sung) cái tên này hoặc tên khác, nhưng những nhân vật trong cuốn sách này thuộc về tiêu chí và lựa chọn của tác giả.

Tác giả nhận định rõ toàn cầu hóa không phải bao giờ cũng là con đường êm thắm, và cái giá của nó sẽ còn là đề tài tranh luận lâu dài. Toàn cầu hóa mà Thành Cát Tư Hãn mang lại có đáng không để đổi bằng những chết chóc, đau thương đến cùng với vỏ ngựa Mông Cổ? Khám phá châu Phi có đáng không để đổi bằng thảm kịch buôn bán nô lệ? Nhiều người

thời nay có thể cho là đáng, những người sống vào các thời đại liên quan có thể cho là không [thậm chí họ còn không biết đến khái niệm toàn cầu hóa], tác giả thì có lẽ cho đó là “cần thiết”.

Toàn cầu hóa mà tác giả bàn đến có vẻ không liên quan mấy đến phạm trù đạo đức. Tuy nhiên, trên thực tế, hai phạm trù này hẳn vẫn đan kết với nhau (nhất là khi chúng ta không có đủ độ lùi để phán xét), và “toàn cầu hóa bằng mọi giá” chưa hẳn là cách tiếp cận tốt đẹp. “Mèo trắng, mèo đen” có thể giúp một đất nước hội nhập với thế giới, giúp dân chúng giàu có hơn, nhưng nó cũng có thể dẫn đến sự băng hoại đạo lí và tàn phá môi trường mà hậu quả là không thể nào lường hết. Con đường Tơ lụa có thể góp phần tạo ra sự phồn vinh toàn cầu, nhưng nó cũng có thể gây ra thêm chia rẽ và đối đầu nếu không có được một thiết chế đúng đắn...

Trong cuốn sách, chúng tôi giữ nguyên lập luận và trình bày của tác giả để rộng đường cho bạn đọc suy xét. Hi vọng bạn sẽ tìm thấy từ cuốn sách này nhiều điều bổ ích và một niềm tin nhất định vào tương lai thế giới.

NHÀ XUẤT BẢN TRẺ

LỜI GIỚI THIỆU

Đây là câu chuyện chưa từng kể về toàn cầu hóa. Nó xoay quanh mười nhân vật đã làm cho thế giới chúng ta nhỏ lại và gắn kết với nhau hơn. Trong số những người bạn sẽ gặp có một thiêuff niên lớn lên từ thảo nguyên Trung Á để rồi dựng nên một đế quốc rộng lớn nhất trong lịch sử; có nhà sản xuất các sản phẩm bằng giấy trang trí đã đưa truyền thông toàn cầu đến những tiến bộ vượt xa mọi thành tựu trong lịch sử nhân loại; có nhà buôn (rượu) cognac đã nghĩ ra một thí nghiệm chưa từng ai dám làm để phá bỏ các biên giới các quốc gia; có một người tị nạn trốn chạy khỏi Đức Quốc xã lẩn Liên Xô để dẫn đầu một cuộc cách mạng máy tính; và nhiều người khác nữa với cuộc đời cũng lâm li tương tự. Thành tựu của họ không chỉ kịch tính trong thời đại họ sống mà còn đang tiếp tục định hình thế giới ngày nay của chúng ta. Trong các chương sau, tôi sẽ kể họ là ai, họ làm gì. Tôi sẽ kể lại những cuộc hành trình khó tin của họ và những điểm chung mà họ có. Tôi cũng sẽ giải thích bằng cách nào họ vẫn còn thích ứng với một vài thách đố toàn cầu lớn nhất của thời đại chúng ta.

Hầu hết chúng ta đều đã có những hiểu biết cơ bản về toàn cầu hóa, mặt tốt và mặt xấu của nó. Chúng ta chứng kiến việc mở rộng kinh doanh đã giúp kinh tế tăng trưởng, giá cả hạ, nhiều lựa chọn hơn, nhưng đồng thời cũng thu hẹp việc làm. Nhiều người đã hưởng lợi từ những cơ hội đầu tư mới vào những công ty và quốc gia trên khắp thế giới, nhưng chúng ta cũng thấy cả sự tàn phá theo sau các cuộc khủng hoảng ngân hàng quốc tế. Chúng ta được mở mang nhờ những trao đổi văn hóa và giáo dục, nhưng ta lại cảm thấy bị đe dọa bởi sự lan tràn của khủng bố xuyên biên giới. Ngày nào chúng ta cũng chứng kiến những trỗi sụt, những lợi ích và đe dọa của một thế giới gắn kết hơn. Tuy nhiên, toàn cầu hóa không chỉ là một hiện tượng gần đây. Nó bắt

đầu khoảng sáu chục ngàn năm về trước, khi ước chừng 150.000 con người đã bước ra khỏi châu Phi trong cuộc tìm kiếm thức ăn và sự an toàn. Nhiều thiên niên kỷ qua đi, những đàn ông, phụ nữ và trẻ em này đã di cư đến mọi ngóc ngách của thế giới. Họ kết hôn với nhau. Họ buôn bán với nhau. Họ lan truyền và hòa trộn những ý tưởng, tôn giáo và văn hóa của họ. Họ lâm chiến rồi dựng nên những vương quốc của họ, đưa nhiều sắc dân khác nhau vào dưới một mái nhà chính trị mà đôi khi bao phủ nhiều lục địa rộng lớn. Họ lập ra những đô thị, vốn trở thành tụ điểm của nhiều dân tộc. Họ phát triển kĩ thuật và cải tiến truyền thông giữa họ với nhau. Họ định ra những luật lệ, chuẩn mực và hiệp ước để cai quản sự phụ thuộc lẫn nhau ngày một gia tăng giữa họ. Câu chuyện toàn cầu hóa cũng chẳng khác gì câu chuyện về lịch sử loài người.

Tôi tin rằng toàn cầu hóa là một trong những nguồn lực hùng mạnh nhất trên thế giới, và thậm chí sẽ còn tăng hơn thế nữa trong những thập niên sắp tới. Nó sẽ tái định hình các ngành công nghiệp, chuyển đổi cách thức chúng ta làm việc, làm thay đổi khí hậu, làm giàu văn hóa của chúng ta, và đặt ra những thách đố đầy gian truân cho mọi cấp chính quyền – từ việc tạo đủ việc làm tốt khi đối mặt với buôn bán siêu cạnh tranh, cho đến việc ứng phó với các cuộc tấn công mạng trên toàn thế giới vào cơ sở hạ tầng then chốt của chúng ta.

Tại sao phải đọc thêm một cuốn sách nữa về chủ đề này? Dẫu sao cũng đã có nhiều cây bút viết về toàn cầu hóa từ góc độ những nguồn lực càn quét như chiến tranh, thương mại và di dân. Toàn cầu hóa đã được phân tích thông qua việc xem xét những ngành công nghiệp quốc tế như dệt và dầu khí, và thông qua ghi chép các sự kiện đặc biệt như khủng hoảng tài chính và sóng thần. Nhiều cuốn sách đã đặt câu hỏi: toàn cầu hóa có lợi hay có hại? Liệu có nên khuyến khích nó hay nên kiểm soát nó? Tuy nhiên, theo như tôi biết, toàn cầu hóa chưa từng bao giờ được nhìn qua lăng kính một số lượng ít ỏi những con người mà việc làm quả cảm của họ đã tạo ra bước nhảy vọt khổng lồ. Đó là một thiếu sót căn bản, vì việc hiểu các nhân vật trung tâm của quá khứ cũng quan trọng như một phần máu thịt của lịch sử vậy. Nếu

không tập trung vào những cá nhân đặc biệt, chúng ta sẽ không thấy sự khác biệt mà những người này đã tạo ra khi họ chọn cách hành động này mà không chọn cách khác. Chúng ta sẽ bị tước đi cái khả năng so sánh các lãnh đạo đương thời với các lãnh đạo trước họ. Điều đó sẽ chẳng khác nào nghiên cứu một cuộc chiến mà không suy xét đến các động cơ, các quyết định, và sự thành bại của các tướng lĩnh chớp bu. Thật ra, chính sự phối hợp phong phú giữa các tình huống khách quan với hành động của con người mới làm cho việc đào xới lịch sử thế giới trở nên hấp dẫn đến như vậy.

Trong *Từ tơ lụa đến silicon*, tôi chọn ra những người đáp ứng nhiều tiêu chí khác nhau. Thứ nhất, họ phải là những lãnh đạo tạo ra sự chuyển hóa. Nói nôm na là thế này: họ phải thực sự làm thay đổi thế giới. Nhiều lãnh đạo vĩ đại đã đạt được thành tựu gì đó, giải quyết rốt ráo điều gì đó – thắng một trận lớn, thương thảo được một hiệp ước quan trọng, thuyết phục được chúa công của mình. Tuy nhiên, những người này không nhất thiết phải là những nhà chuyển hóa thành công. Để đạt được danh hiệu đó, các lãnh đạo phải hành động trên một mặt bằng cao quý hơn, giống như những người mà tôi sẽ trình bày sau đây. Các lãnh đạo tạo ra sự chuyển hóa không đổi chác thứ này lấy thứ khác, thành tựu của họ không phải là kết quả của việc mặc cả hay thương lượng, và họ cũng không phát minh ra một thứ gì độc đáo. Họ thay đổi hình thái đang thịnh hành trong tổ chức xã hội. Họ làm dậy lên hi vọng về những con lộ thênh thang của văn minh. Họ mở ra những con đường cao tốc để nhiều người khác cùng đi.

Tôi cũng đã định ra những người có thể khắc họa như “nhà tiên phong”. Đó là những người khởi đầu, những người đang ở tầng trệt của một xu thế mạnh mẽ đã bén gốc hay một trào lưu có tác động vượt bậc đối với thế giới. Thực sự, mỗi nhân vật của tôi đều có thể được nhận ra nhờ vai trò dẫn dắt trong một giai đoạn quyết định của toàn cầu hóa – ví dụ, việc thám hiểm những vùng đất mới, tìm kiếm những kho tàng mới, mở rộng lãnh thổ cai trị, hạ thấp các hàng rào truyền thông và thương mại, truyền bá công nghệ mới và quy trình công nghiệp mới ra khắp thế giới.

Một cách thức khác để nghĩ về những người nam nữ trong cuốn sách này là hình dung họ như những người mở ra nhiều kỉ nguyên của lịch sử thế giới: thời đại đế chế, thời đại Thám hiểm, thời đại Khai thác Thuộc địa, thời đại Tài chính Toàn cầu, thời đại Truyền thông Toàn cầu, thời đại Năng lượng và Công nghiệp hóa, thời đại Bác ái, thời đại Chủ nghĩa Siêu Quốc gia, thời đại Thị trường Tự do, thời đại Công nghệ Cao, và Thời đại Trung Quốc Trỗi dậy. Một trong các nhân vật của tôi còn dẫn đầu trong tất cả các thời đại này.

Các đối tượng của tôi cũng phải là “người làm” chứ không chỉ là “người nghĩ”, tức phải là những người chịu xắn tay áo để làm cho thứ gì đó diễn ra, có ý nghĩa toàn cầu. Vì vậy, tôi đã gác sang bên các triết gia lớn như Karl Marx, các nhà khoa học đáng kính như Marie Curie, hay các nhà kinh tế cổ điển như Adam Smith, mặc dù những người này đều rất quan trọng. Chúng ta thường quá coi trọng sức mạnh của ý tưởng mà không nhận ra đầy đủ tầm quan trọng của việc áp dụng tại chỗ một cách hiệu quả. Thực sự, việc tạo ra những đột phá thuần túy bằng trí tuệ thường chỉ là phần dễ làm trong các chuyển đổi lớn.

Chẳng có nhân vật nào của tôi là thánh nhân cả, chắc chắn là vậy. Cá biệt nhiều người có những mặt tối và gây ra những đau thương to lớn trong sự trỗi dậy của họ. Trong số những người nam và nữ ở đây, bạn sẽ tìm thấy vài người rất tàn bạo, nếu không muốn nói là dã man, trong nỗ lực chinh phục và thống trị những lĩnh vực mới. Bạn sẽ thấy những người mà động cơ thám hiểm và buôn bán đi kèm với việc mở rộng chế độ nô lệ tàn khốc, những người đưa ra các chính sách kinh tế – xã hội có hệ quả không mong đợi, làm xé toạc các kết cấu cộng đồng và hủy hoại vô số sinh linh. Tuy nhiên, bù lại, tôi tin rằng đóng góp tổng hợp của mỗi nhân vật trên là tích cực rõ rệt, góp phần tạo ra nền văn minh với nhiều cơ hội vượt trội cho tự do cá nhân lẫn sự giàu có về vật chất và tinh thần.

Tôi bắt đầu cuộc tìm kiếm của mình trong thế kỉ 12, khi kỉ nguyên vĩ đại đầu tiên của toàn cầu hóa đang ở buổi bình minh, mà biểu tượng là sự hồi sinh của Con đường Tơ lụa thuở xa xưa. Tôi kết thúc bằng cuối thế kỉ 20, khi cuộc cách mạng công nghiệp lần thứ ba, dựa nhiều

vào con chip (vi mạch) silicon, đang tăng tốc và Trung Quốc mới mở cửa ra thế giới. Hai sự kiện này đã tạo nền tảng cho ít nhất là phần còn lại của thế kỉ này. Đó là một giai đoạn kéo dài, chắc chắn rồi, nhưng tôi lại chịu ảnh hưởng bởi điều mà Winston Churchill được cho là đã từng nói: “Càng nhìn xa ra phía sau thì ta càng thấy xa ở phía trước”. Tôi diễn dịch câu này là khi ta nhìn lui thật xa vào quá khứ thì việc đó sẽ cho ta những góc nhìn tốt hơn rất nhiều vào những mẫu hình lâu dài của lịch sử.

Tôi thích ý nghĩ rằng, dù cá nhân hay tập thể, những kinh nghiệm và thành tựu của mười nhân vật nam nữ xuất chúng mà tôi viết ra đây sẽ đem lại một góc nhìn cần thiết về một số thách đố đương đại đang cấp bách. Trong số đó, trước tiên là tương lai của bản thân toàn cầu hóa trong kỉ nguyên mà tăng trưởng kinh tế thế giới có thể chậm lại, vấn đề thất nghiệp có thể bị tắc nghẽn ở những cấp độ chính trị không phù hợp, khủng bố leo thang, các cuộc khủng hoảng tài chính xoay vòng, các cuộc tấn công mạng gia tăng, còn vấn đề khí hậu thì treo lơ lửng trên tất cả mọi thứ. Nhưng *Từ tơ lụa đến silicon* có thể khêu gợi cả những vấn đề lớn hơn – sự đi lên của Trung Quốc, tương lai của châu Âu, các triển vọng của một thế giới chuyển hóa đến không thể nhận biết nổi bởi những kĩ thuật mới. Tôi có nhiều điều muốn nói trong cuốn sách này về mỗi nhân vật kiệt xuất, cũng như về cách mà chúng ta có thể nghĩ về họ như một nhóm. Tuy vậy, tạm thời hãy cho phép tôi chỉ nói rằng, sau khi viết xong cuốn sách này, tôi đã thể nghiệm một cảm xúc dâng trào: vượt qua mọi nghi ngờ, những vai chính của tôi đã cho thấy cá nhân có thể đạt thành tựu lớn như thế nào khi chống lại những thử thách khiêng đã kéo dài cực lâu, và thành tựu đó có sức mạnh chuyển hóa và lâu bền ra sao. Vào lúc mà chúng ta khao khát có những nhà lãnh đạo vĩ đại ở mỗi lĩnh vực, những nhân vật mà tôi viết ra sẽ là nguồn động viên lớn cho chúng ta trước những thử thách chờ phía trước.

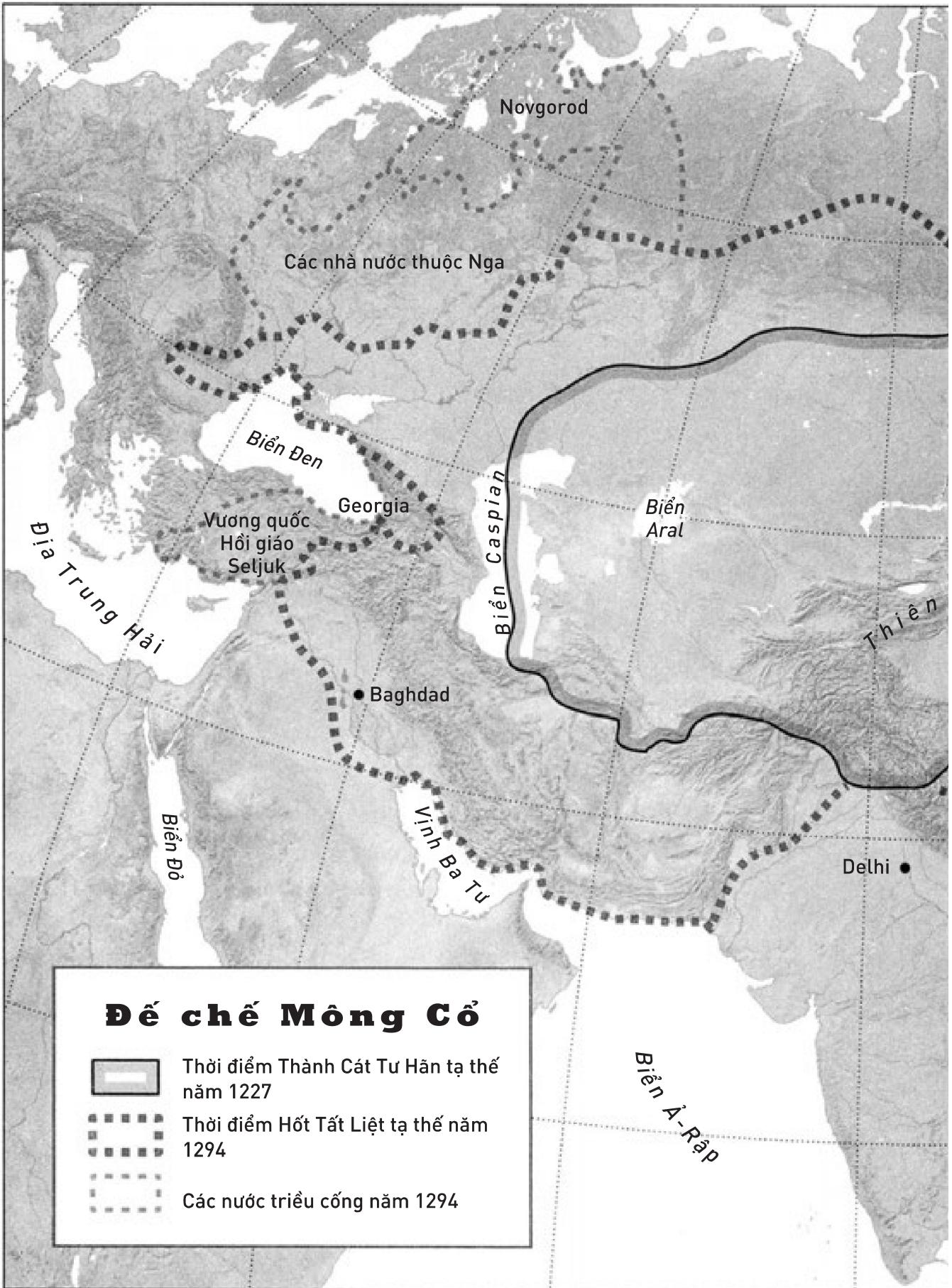
TÙ TƠ LỤA
ĐÈN SILICON

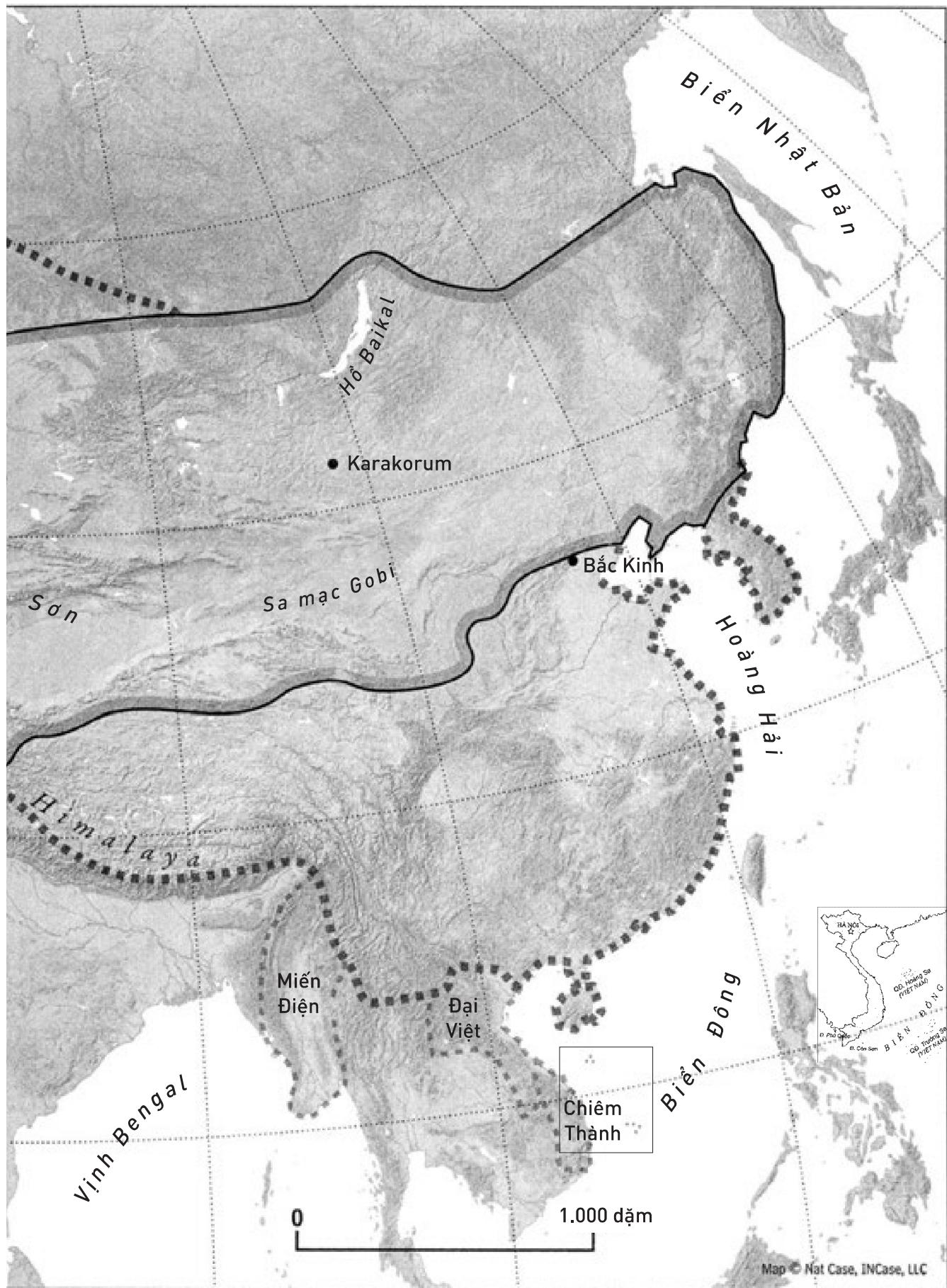
Chương I

THÀNH CÁT TƯ HÃN

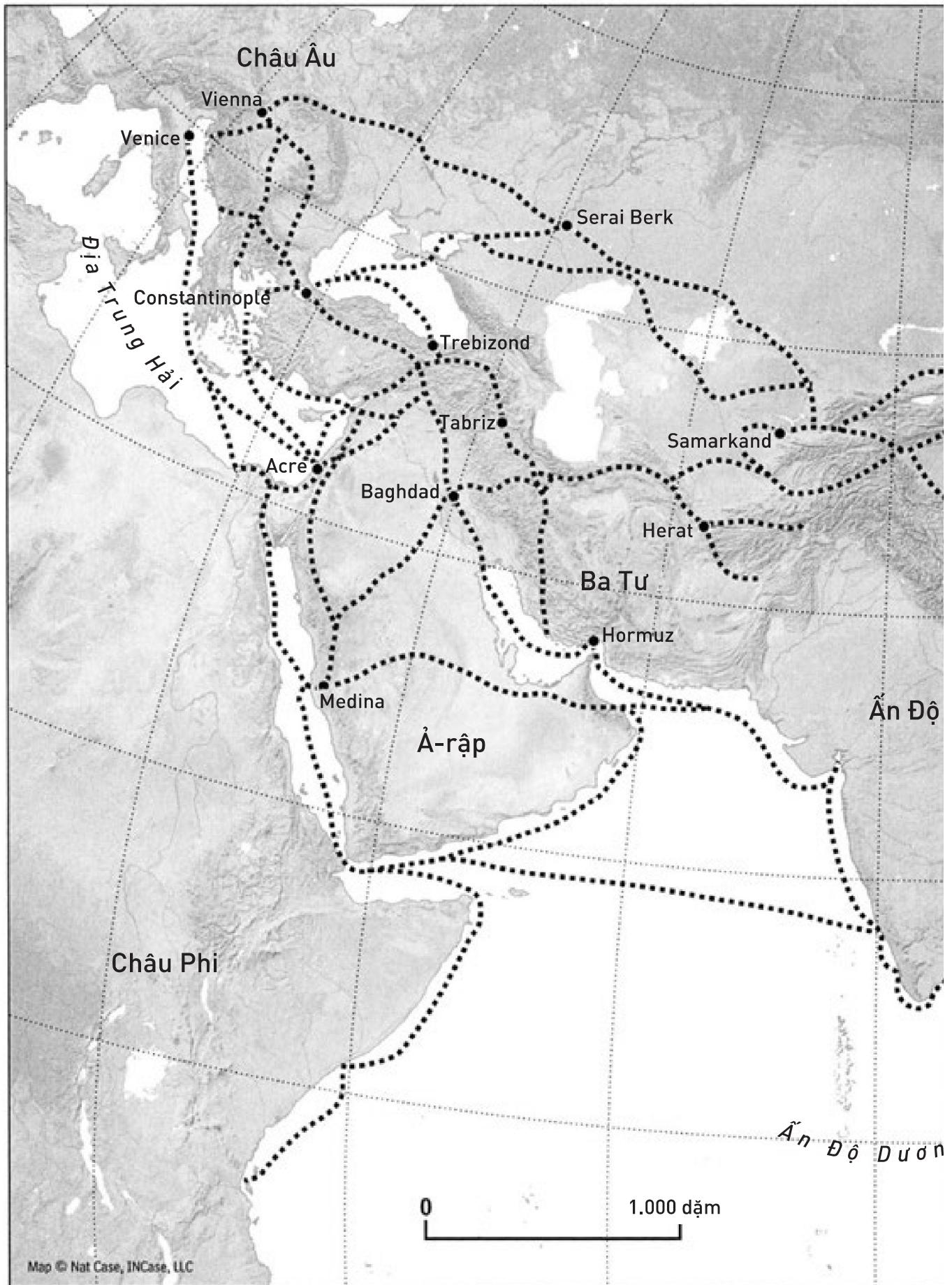
Người tình cờ xây đẽ chế

1162-1227

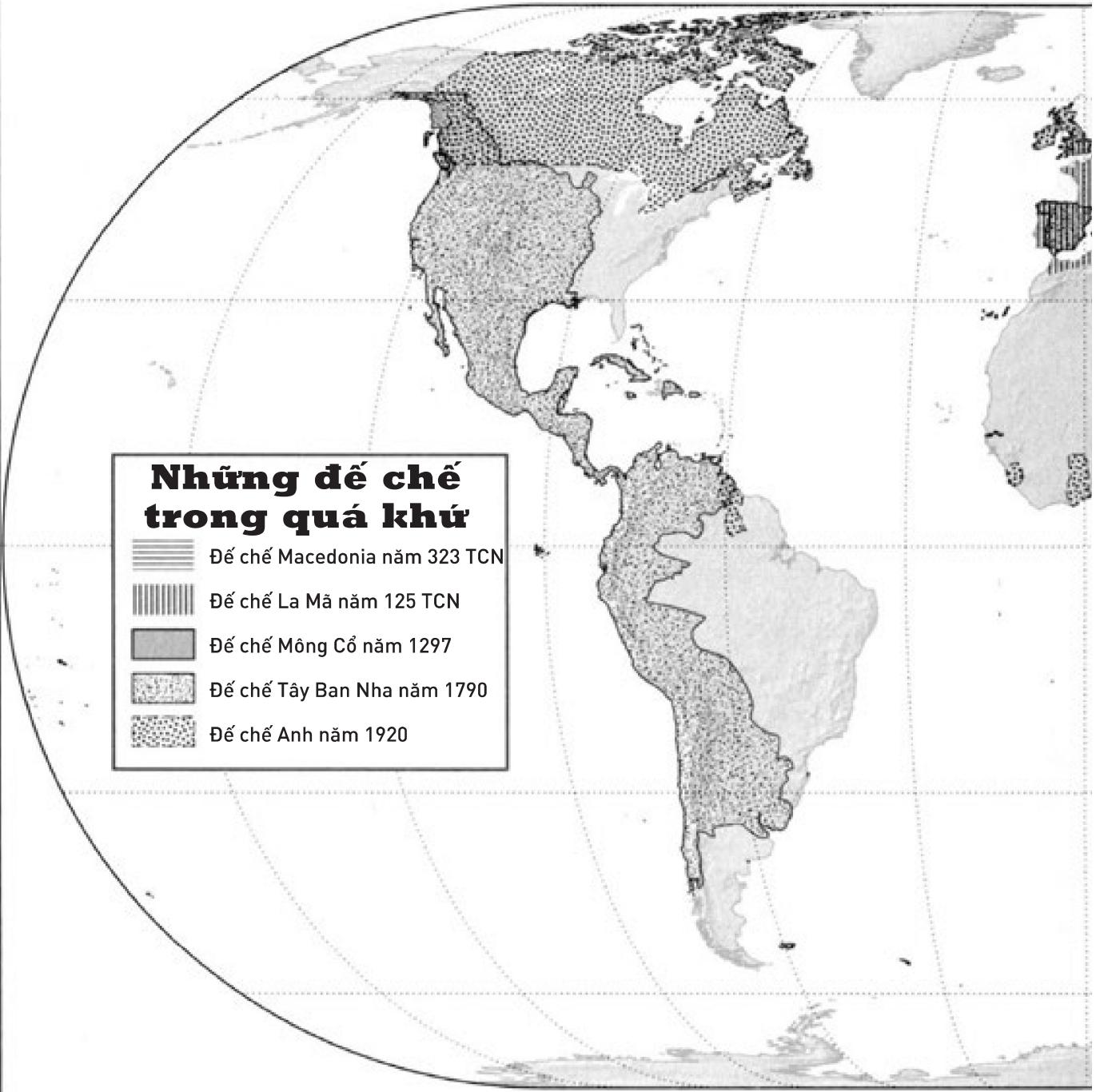
Map © Nat Case, INCase, LLC

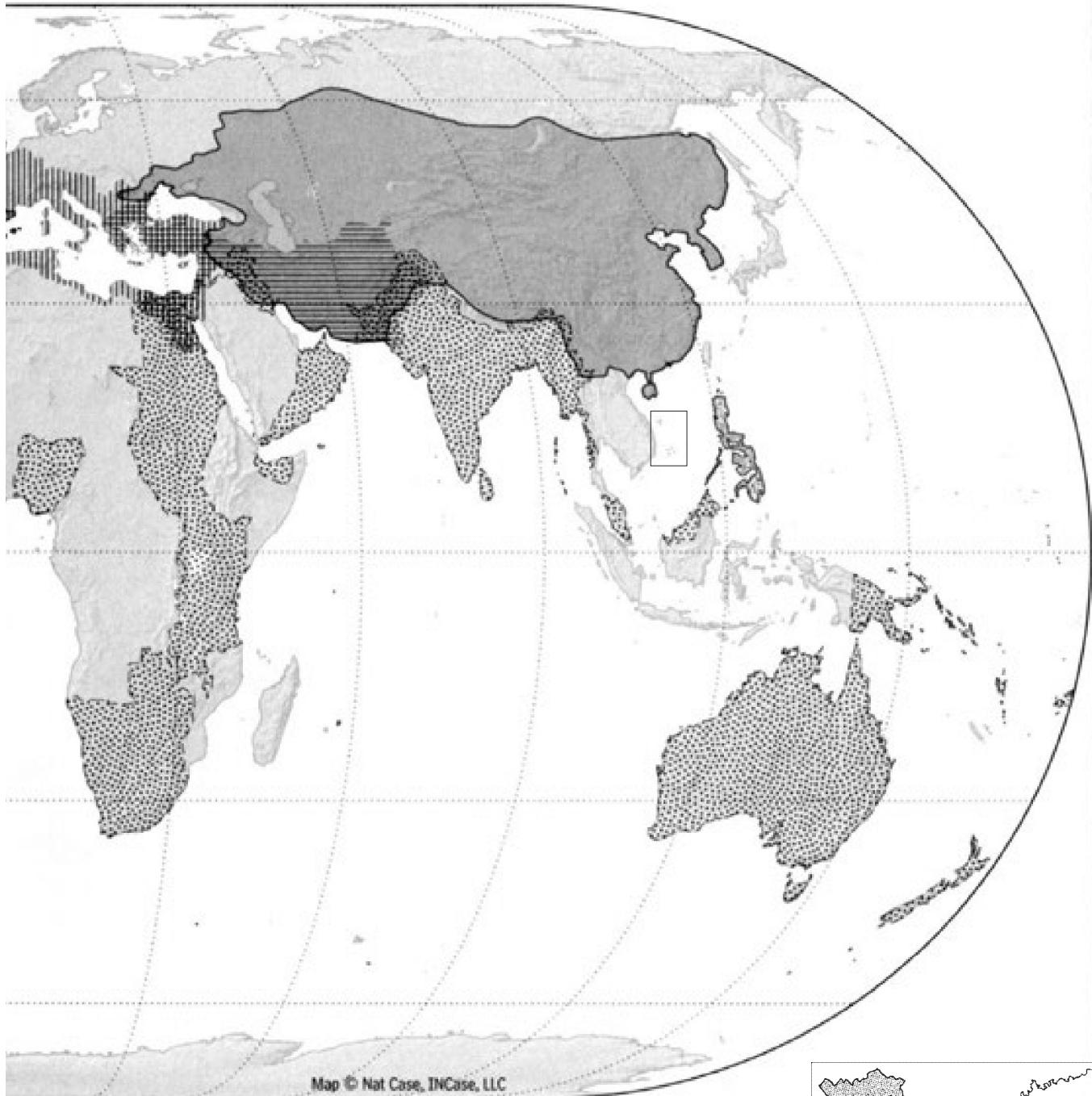

Những đế chế trong quá khứ

- Đế chế Macedonia năm 323 TCN
- Đế chế La Mã năm 125 TCN
- Đế chế Mông Cổ năm 1297
- Đế chế Tây Ban Nha năm 1790
- Đế chế Anh năm 1920

Map © Nat Case, INCase, LLC

Những câu chuyện của chúng ta khởi đầu từ thế kỉ 12, khi một thủ lĩnh đã chinh phục những vùng đất trải dài từ vành đai Thái Bình Dương đến nơi mà ngày nay là Đông Âu, tạo thành một đế chế rộng lớn nhất trong lịch sử loài người. Ở đỉnh cao của nó, đế chế này chiếm đến 31 triệu km², gấp bốn lần kích cỡ của mọi đế chế trước nó và lớn hơn mọi thâu tóm đất đai tiếp sau nó. Thành Cát Tư Hãn (Genghis Khan) không chỉ thu gom bấy nhiêu đất đai vào dưới một mái nhà chính trị mà còn khơi hoạt một quy trình mà từng nhân vật lãnh đạo khác trong cuốn sách này sẽ mở rộng và khơi sâu, tạo ra những mối liên kết vật lí, thương mại và văn hóa, định hình nên sự toàn cầu hóa ngày nay. Cuộc đời của Thành Cát Tư Hãn phản ánh hai khía cạnh của toàn cầu hóa: sự chuyển dịch và hủy diệt mà nó có thể gây ra, và đồng thời là nền hòa bình, sự hiện đại hóa và sự thịnh vượng mà nó có thể tôn tạo. Những nỗ lực của Thành Cát Tư Hãn được khởi đầu bằng sức mạnh thô bạo và những trận chiến tàn khốc, nhưng chúng đã để lại phía sau một thế giới hợp nhất qua những kênh mới hình thành nhằm lan tỏa thương mại và trao đổi ý tưởng.

Huyền thoại Thành Cát Tư Hãn từ thuở đầu đã bị che phủ trong bóng tối. Tương truyền, vào khoảng năm 1150, trên một chiếc hắc xa nhỏ do bò kéo, một thiếu nữ xinh đẹp tên Kha Ngạch Luân (Hoelun) đã chu du đến phía bắc của vùng đất mà ngày nay là Mông Cổ. Đó là vợ của Dã Khách Xích Liệt Đô (Chiledu) – một chiến binh của tộc Miệt Nhi Khất (Merkit). Cuộc hành trình đưa đôi vợ chồng băng qua vùng thảo nguyên Mông Cổ, vượt những cánh đồng cỏ bao quanh bởi những khu rừng, những sa mạc và một chiếc hồ, nơi Dã Tốc Cai (Yesügei) – thủ lĩnh của tộc Thái Xích Ô (Tayichiud) – ngôi câu cá. Vừa nhác thấy Kha Ngạch Luân xinh đẹp, Dã Tốc Cai liền quyết định bắt cóc nàng, theo phong tục lúc bấy giờ. Cùng hai người anh em,

ông đã xông vào chiếc xe và bắt lấy Kha Ngạch Luân. Sau đó, nàng hạ sinh cho ông một người con trai, được Dã Tốc Cai đặt tên là Thiết Mộc Chân (Temüjin), theo tên một đối thủ đã mất mạng dưới tay ông trên chiến trường. Cậu bé đó sau này lớn lên, trở thành Thành Cát Tư Hãn.

Để kể ra câu chuyện về Thành Cát Tư Hãn, cần phải có rất nhiều đồn đoán để lấp đầy khoảng trống giữa những sự kiện ít ỏi mà người đời biết chắc. Vì người Mông Cổ chưa có chữ viết nên lịch sử của họ được lưu giữ qua con đường truyền khẩu. Tài liệu duy nhất của người Mông Cổ về khoảng thời gian trị vì của Thành Cát Tư Hãn là một tài liệu mang tên “Mông Cổ bí sử”, viết vào giữa thế kỉ 13 bằng chữ viết vay mượn của người Duy Ngô Nhĩ (Uyghur) thuộc nhóm các dân tộc nói tiếng Turk. Không bản sao từ gốc nào còn lưu lại, và bản dịch sang tiếng Anh phải dựa theo những ghi chép của Trung Hoa. Nhiều chuyên gia cho rằng các ghi chép này đầy những thêu dệt để phục vụ mục đích chính trị. Hơn nữa, do người Mông Cổ không có chữ viết, lịch sử còn sót lại của họ thường là tác phẩm của các học giả Trung Hoa và Ba Tư sống ở các vùng đất mà người Mông Cổ xâm chiếm, vì vậy luôn bị bóp méo tương ứng. Dẫu vậy, nhiều điều căn bản vẫn tỏ tường một cách hợp lí xung quanh việc Thành Cát Tư Hãn là ai? Ông giành được quyền lực như thế nào? Ông xây dựng thế giới của mình ra sao, cai trị nó ra sao? Và dĩ nhiên, ông đã có tác động lên thế giới như thế nào?

Những gian truân của hoàng đế tương lai

Khi Thiết Mộc Chân khoảng 9 tuổi, cha ông đưa ông đến bộ tộc mà mẹ ông xuất thân – nơi nổi tiếng có nhiều phụ nữ đẹp – để tìm cho con một người vợ phù hợp. Tại đó, Dã Tốc Cai thu xếp cho Thiết Mộc Chân kết hôn với một cô bé lên mười tên là Bột Nhi Thiếp (Börte) khi cả hai đều lớn. Ông để cậu bé ở lại gia đình Bột Nhi Thiếp dự kiến trong vòng một năm, để con ông gần gũi hơn với cô dâu tương lai và gia đình vợ. Trên đường trở về, Dã Tốc Cai gặp bốn người Tháp Tháp Nhi (Tatar) – một bộ tộc mà ông mới vừa giao chiến không lâu.

Tưởng rằng họ không nhận ra mình, ông nhận lời mời của họ, cùng chia sẻ bữa ăn.

Về đến nhà ngày hôm sau, ông lâm trọng bệnh rồi từ trần, có lẽ do bị đau đớn bởi những kẻ đã mời ông dùng bữa. Cảm thấy bị đe dọa, Kha Ngạch Luân liền đưa tin đến con trai Thiết Mộc Chân. Vốn sùng bái người cha chiến binh và thủ lĩnh của mình, cậu bé rất đau đớn trước cái chết đột ngột của ông.

Dã Tốc Cai là một thành viên được tôn kính của tộc Thái Xích Ô. Nhưng nhiều tháng sau khi ông qua đời, các thủ lĩnh của bộ tộc quyết định rằng gia đình ông là một gánh nặng quá tốn kém nên đã bỏ rơi họ. Thiết Mộc Chân cùng mẹ và các anh em trai bị đẩy vào cảnh sống du cư đầy gian truân. Không có sự bảo vệ của cộng đồng chính thức, gia đình ông trở thành những người ở ngoài lề xã hội, buộc phải luôn di chuyển để tránh trở thành con mồi của bọn đạo tặc. Họ cầm cự bằng cách ăn lá cây dại, rễ cây dại, và hạt kê nấu chín. Vào mùa đông, họ phải chống chọi với cái lạnh đến 40 độ âm; vào mùa hè, họ phải chịu đựng cái nóng hành hạ.

Một bước ngoặt đã xảy đến với chàng trai trẻ Thiết Mộc Chân vào cái ngày mà cậu bắt gặp người anh cùng cha khác mẹ giấu giếm lương thực. Nổi giận, Thiết Mộc Chân giết chết anh bằng một mũi tên. Tương truyền, Kha Ngạch Luân đã đau đớn gào thét: “Đồ ăn hại! Đồ ăn hại! [Ngươi] là con báo vồ mồi, con sư tử điên, con quái thú ăn tươi nuốt sống con mồi”. Thiết Mộc Chân khi đó mới chỉ mười ba tuổi.

Tiếp sau bước ngoặc huynh đệ tương tàn đó, các thủ lĩnh tộc Thái Xích Ô đã đến thăm chừng Thiết Mộc Chân. Trên thảo nguyên, cậu thiếu niên đã kết bạn với rất nhiều tay du thủ du thực đến từ các bộ lạc nhỏ, các gia đình bị bỏ rơi, các ổ trộm cướp và những tay lang bạt. Các thủ lĩnh tộc Thái Xích Ô phân vân không biết gã thiếu niên đầy cá tính và hung bạo này liệu sẽ có ngày dựng nên một bộ tộc đối nghịch để trả thù họ hay không. Thế là họ bắt và tống giam Thiết Mộc Chân, trói quặt hai tay và đeo gông gỗ vào cổ cậu bé, khiến cậu phải chịu đau đớn khi di chuyển hay thậm chí khi ngồi xuống. Được vài năm thì Thiết Mộc Chân trốn thoát.

Giờ đây 16 tuổi, Thiết Mộc Chân xúc tiến việc đòi lại Bột Nhi Thiếp và kết hôn cùng nàng. Cha của Bột Nhi Thiếp trao cho con rể một chiếc áo khoác lông chồn làm của hồi môn. Thiết Mộc Chân mang chiếc áo tặng lại cho một đồng minh khi xưa của cha chàng là Thoát Lí (Toghril), thủ lĩnh của tộc Khắc Liệt (Kereyid). Ông này đồng ý đền đáp bằng cách trợ giúp Thiết Mộc Chân khi nào được yêu cầu. Cơ hội đã nhanh chóng đến vì chẳng bao lâu sau khi cưới Bột Nhi Thiếp, nàng đã bị tộc Miệt Nhi Khất bắt cóc.

Trong ba ngày, Thiết Mộc Chân đã cầu khẩn, xin Thượng đế dẫn lối. Trong khi các tộc khác đi theo Phật giáo, Hồi giáo, hay Ki-tô giáo, Thiết Mộc Chân lại là người duy linh, thờ phụng linh hồn của thiên nhiên. Chàng cầu khẩn vị Thượng đế duy nhất mà chàng biết, tức Trời Xanh Vĩnh Hằng. Và rồi chàng quyết chí phục thù, nay với sự hậu thuẫn của Thoát Lí mà lúc đó đã huy động tộc của mình cùng với các tộc khác. Họ tàn sát người Miệt Nhi Khất – đó là chiến thắng quân sự đầu tiên của chàng trai sau này là Thành Cát Tư Hãn – và giải cứu Bột Nhi Thiếp. Do bị những kẻ bắt cóc xâm hại, Bột Nhi Thiếp trở về, mang thai một bé trai mà không biết chắc cha của nó là ai.

Nhà lập quốc Mông Cổ

Sức hút cá nhân của Thiết Mộc Chân đã lôi kéo nhiều người đi theo ông. Từ khi còn niên thiếu, ông đã hiểu rất rõ bản chất mong manh của nền chính trị bộ tộc. Các thủ lĩnh có thể theo ông vào một lúc nào đó, rồi cũng đột nhiên như vậy cắt đứt mối quan hệ. Để ứng phó với thách thức về lòng trung thành của các bộ tộc, Thiết Mộc Chân chuyển sự cướp bóc hỗn loạn thành một hệ thống tuởng thưởng. Sau mỗi cuộc tấn công, ông đòi kiểm soát toàn bộ chiến lợi phẩm. Đó là một sự thoát li rõ rệt khỏi tập tục phổ biến, cho phép mỗi chiến binh chiếm làm của riêng tất cả những gì có thể khuân vác được. Bằng cách tập trung hóa quy trình cướp bóc, Thiết Mộc Chân tạo cho mình một cơ chế phân phát của cải cướp được, theo đó lòng trung thành được tuởng thưởng và sự bất phục tùng bị trừu phạt.

Thêm vào đó, khi đánh dẹp một bộ tộc, ông có xu hướng tận diệt các thủ lĩnh chính trị có thể thách thức ông, nhưng lại chiêu mộ những ai có thể ủng hộ cho việc theo đuổi quyền lực của ông. Ông không có chút ưu ái nào cho các quý tộc và con trai của họ. Ông cũng tin vào việc đồng hóa các bộ tộc mà ông chinh phục được vào chính bộ tộc của ông, thậm chí nhận cả những đứa trẻ của các bộ tộc bị đánh bại làm thành viên trong gia đình của chính mình.

Thiết Mộc Chân còn dùng sự sợ hãi để cưỡng bách lòng trung thành đối với quốc gia Mông Cổ đang thành hình. Sau khi đánh thắng hết trận này đến trận khác trên thảo nguyên, những câu chuyện về sự hung bạo của ông được lan truyền. Trong một chiến dịch lớn chống lại tộc Tháp Tháp Nhi, ông nổi tiếng vì đã hạ lệnh giết chết tất cả những ai cao hơn trực của cỗ xe, một cách để đoán chắc đã triệt hạ tận gốc cơ cấu quyền lực đang tại vị. Nhiều năm sau đó nữa, khi Thiết Mộc Chân trở thành Thành Cát Tư Hãn và những cuộc chinh phục của ông mở rộng ra những vùng đất ngoại bang, danh tiếng hung bạo của ông cũng đạt tới những thái cực mới.

Lúc đó, người Mông Cổ thường phải chiến đấu với những kẻ thù có quân số và vũ khí vượt trội. Để bù lại sự thua kém này, Thiết Mộc Chân chuyển sự linh hoạt quân sự thành một nghệ thuật bậc cao. Ông thường ra lệnh cho quân của mình bao vây một bộ lạc từ mọi hướng, gieo rắc hoảng sợ và hỗn loạn, sau đó rút đi theo những hướng đã kéo đến. Đôi khi, trong lúc rút chạy, người Mông Cổ vứt lại những món vật quý giá như dây thừng hay nữ trang bằng đồng thau để làm chậm bước hay phân tâm những kẻ truy đuổi, hay gài bẫy họ để phản công. Để che giấu quy mô lực lượng của mình, ông tung kỵ binh ra theo từng đợt sóng, lúc dồn lúc thưa, khiến địch mất phương hướng. Hoặc, khi chập tối, ông có thể ra lệnh cho mỗi binh sĩ thắp nấm ngọn lửa, cách nhau nhiều mét, tạo cảm giác một lực lượng lớn đang đồn trú qua đêm.

Thiết Mộc Chân đã tạo ra một kiểu quân đội mới trên thảo nguyên. Mô hình cũ là những cá nhân tấn công một cách ngẫu nhiên và hỗn loạn – một “bầy đàn các cá nhân tấn công”. Thay vào đó, ông đã mang đến sự trật tự, một cấp độ kiểm soát cao hơn, một sự đa dạng hơn về